

Feuchtwangers 'De Jood Süß': literaire kritiek op het fenomeen Jodenhaat

BRON: De Kanttekening 5 november 2025

Door Ewout Kleij

Een eeuw na het verschijnen is *Jud Süß* opnieuw vertaald. Germanist Ewout van der Knaap beschouwt Feuchtwangers roman als een aanklacht tegen antisemitisme en machtsmisbruik.

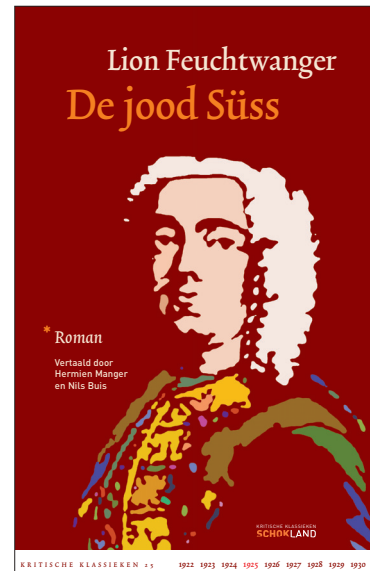
Bij Uitgeverij Schokland is een nieuwe Nederlandse vertaling verschenen van *Jud Süß*, de historische roman van Lion Feuchtwanger uit 1925, onder de titel *De Jood Süß*. De vertaling maakt deel uit van de reeks Kritische Klassieken en wordt ingeleid door Ewout van der Knaap, hoogleraar Duitstalige literatuur en cultuur aan de Universiteit Utrecht. Zijn nawoord en publieke reflecties, zoals in het gesprek met Arnon Grunberg voor het Genootschap Nederland-Duitsland, hebben het boek opnieuw op de kaart gezet.

De Jood Süß is een aangrijpend portret van macht, schuld en vooroordelen en toont hoe een begaafde outsider ten onder gaat in een wereld vol hypocrisie en antisemitisme. Hoofdpersoon van deze historische roman is Joseph Süß Oppenheimer, een Joodse financieel adviseur aan het hof van de hertog van Württemberg in de achttiende eeuw. Süß stijgt dankzij zijn talent en ambitie tot grote macht, maar zijn positie wekt jaloezie en antisemitische haat. Wanneer de hertog sterft wordt Süß zonder bescherming geconfronteerd met wraak, verraad en een showproces dat eindigt met zijn executie aan een hoge galg.

Antiheld

'Feuchtwanger schreef dit boek in reactie op het antisemitisme in de republiek van Weimar', legt Van der Knaap uit. 'Aan de hand van het achttiende-eeuwse verhaal van Joseph Süß Oppenheimer laat hij zien hoe macht corrupteert, hoe antisemitisme werkt en hoe een mens zich kan hervinden in zijn wortels.'

'Het gaat Feuchtwanger niet om een historisch correcte biografie van Oppenheimer', vervolgt de hoogleraar. 'Hij gebruikt deze tragische geschiedenis voor een bredere analyse van machtsstructuren. Hertog Karl Alexander van Württemberg is een narcistische opportunist die alles

doet om zijn positie te versterken. Süß helpt hem daarbij maar raakt verstrikt in het web van hofintriges, pracht en praal en seksuele verleiding. Hij helpt de hertog ook aan dames, een van de redenen van zijn succes aan het hof. Oppenheimer is niet sympathiek, totdat hij het wel wordt.'

Feuchtwanger schetst in zijn boek een spanningsveld tussen wereldse en orthodoxe Joden. 'Süß is aanvankelijk een wereldse Jood, een pragmatische, ambitieuze figuur', zegt Van der Knaap. 'Maar uiteindelijk komt hij tot inkeer en leert hij zijn Joodse wortels te herwaarderen. Hij weigert zich daarom ook te bekeren tot het christendom, wat hem van de galg zou hebben gered.'

Nazifilm

Jud Süß is vooral bekend door de beruchte, gelijknamige antisemitische film uit 1940. 'Die film heeft niets met Feuchtwangers roman te maken', benadrukt Van der Knaap. 'De nazifilm is gebaseerd op de negentiende-eeuwse novelle van Wilhelm Hauff, dat Joden stereotyperend als bedreigend neerzet. De nazifilm was technisch goed gemaakt, maar inhoudelijk pure propaganda. Hij draaide ook in Amsterdamse bioscopen, tegelijk met die andere beruchte antisemitische film, *Der ewige Jude*.'

Feuchtwangers anti-antisemitische roman belandde in 1933 op de brandstapel en werd in 1940 ook in Nederland

verboden. Feuchtwanger zelf wist via Zuid-Frankrijk en Spanje te ontsnappen en vestigde zich in de Verenigde Staten. Hij keerde nooit meer terug naar zijn vaderland.'

Zondebokpolitiek

De roman van Feuchtwanger is honderd jaar geleden geschreven, maar nog steeds actueel, zegt Van der Knaap. 'De narcistische hertog doet denken aan hedendaagse machthebbers die hun macht misbruiken, zichzelf schaamteloos verrijken en er alles doen om hun positie te behouden, zoals bijvoorbeeld Donald Trump.'

'En de discriminatoire politiek die Feuchtwanger aanklaagt zien we vandaag de dag terug in de retoriek van sommige politici,' vervolgt de hoogleraar. 'Denk aan CDU-kanselier Friedrich Merz, die sprak over het veranderende stadsbeeld door migratie. Het is uitsluitende taal die je ook bij de extreemrechtse partij Alternative für Deutschland aantreft. Voormalig bondskanselier Angela Merkel was terecht kritisch over die retoriek. Je kunt namelijk niet aan iemands uiterlijk zien welk paspoort hij heeft.'

De roman toont hoe racisme zich nestelt in maatschappelijke structuren. 'Een Joodse marktkoopman wordt ten onrechte beschuldigd van moord. Süß helpt hem, en krijgt lof in de Joodse gemeenschap. Maar uiteindelijk wordt hij zelf zondebok. Dat mechanisme, naar beneden trappen, de ander tot schuldige maken, is helaas tijdloos. In de roman worden veel posities uitgelegd, die mensen kunnen innemen in een samenleving waar racisme is. Daders, slachtoffers, meelopers, omstanders.'

Realisme

De nieuwe vertaling heet *De Jood Süß*, waar eerdere Nederlandse en Engelse vertalingen kozen voor *Macht of Power*. 'Macht is inderdaad een belangrijk thema. Misschien kozen ze toentertijd ook voor deze titel om de thematiek universeler te benoemen', zegt Van der Knaap. 'Maar het is juist die identiteit die centraal staat. De roman gaat over trouw aan jezelf, aan je wortels. Over loutering en verzet.'

Is dit boek leuk voor Sinterklaas of voor onder de kerstboom? Van der Knaap lacht. 'Zeker. Het is realistische literatuur die je meesleept naar de achttiende eeuw en je tegelijkertijd in onze tijd houdt. Als lezer schort je, zoals het bij literatuur hoort, je ongelooft in de gebeurtenissen die worden beschreven tijdelijk op. Suspension of disbelief. Je gelooft in de wereld, de personages, de dilemma's. En tegelijk voel je de actualiteit. Dat is het knappe van Feuchtwanger.'